

temelju brojnih izvoda iz zakona i pravilnika koji reguliraju pravo prigovora savjesti i služenje civilne službe. Iako bi to vjerojatno prelazilo okvire ovoga, prvenstveno informativno i pragmatički orijentiranog djela, bilo bi vrlo zanimljivo da je pored kritike postojećih zakona malo više pažnje posvećeno podacima o praksi provedbe postojećih zakona u Hrvatskoj – od poštivanja članka 29. Pravilnika o izvršavanju vojne obveze i obavljanju civilne službe (NN 1/97): "Nadležni ured za obranu obavezan je kod upisa u evidenciju upoznati novaka da može na temelju prigovora savjesti podnijeti zahtjev za civilnu službu" – nadalje.

Drugo poglavlje posvećeno je međunarodnim i europskim dokumentima ("Međunarodni i europski dokumenti o prigovoru savjesti i civilnoj službi"). Hrženjak posebno ističe i podastire rezolucije Europskog parlamenta o prigovoru savjesti analizirajući promjene Druge (1983.) i Treće rezolucije (1989.) u odnosu na Prvu rezoluciju iz 1967.

Kako bi pokazao da svi ovi dokumenti nisu mrtvo slovo na papiru, Hrženjak se osvrće na praksu ostvarivanja prava prigovora savjesti na području Europe. U trećem poglavlju ("Zakonodavstvo i praksa ostvarivanja prigovora savjesti u nekoliko europskih država") iznosi glavne crte

zakona i prakse u sedam europskih država (Austrija, Danska, Finska, Nizozemska, Njemačka, Norveška i Švedska) nakon čega piše svoja zaključna razmišljanja i daje nekoliko prijedloga kako bi Hrvatska svoje zakone i praksu što više približila europskima.

Treba napomenuti da su u prilogu prezentirani, u cjelosti, relevantni hrvatski zakoni, a uz to su dane pouke u pogledu procedure podnošenja zahtjeva za civilnu službu te iscrpni popis institucija kojima se zainteresirani može obratiti za pomoć u ostvarenju prava na prigovor savjesti.

Ova knjiga, iako skromnog obima, doista je veliki prilog neznatnoj bibliografiji literature (izdane u Hrvatskoj) vezane uz temu civilnog služenja vojnoga roka. Osim toga, ona vrlo dobro ispunjava svoju informativnu ulogu na tri načina: prvo, svojom sažetošću; drugo, grafičkim rješenjem – sve bitne rečenice i paragrafi koji nose glavne ideje tiskani su masnim slogom tako da i nepažljivom čitaocu odmah upadnu u oči; i treće, uz samu knjigu dostupan je (besplatno!) i izvod (16 stranica) čija je izričita namjera da informira novake i buduće novake, ali i širu publiku o pravu prigovora savjesti kao ljudskom pravu.

Petra Rodik

PRILOZI NOVOJ DISCIPLINI

Žunec, Ozren (1998.) *Rat i društvo - ogledi iz sociologije vojske i rata*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk : Hrvatsko sociološko društvo. 224 str.

Knjiga *Rat i društvo – ogledi iz sociologije vojske i rata* koju su nedavno objavili nakladnici Jesenski i Turk te Hrvatsko sociološko društvo iz Zagreba, svojim naslovom privlači pozornost svakoga onoga tko je pratio događanja u Hrvat-

skoj u svezi rata i tko prati probleme u svezi definiranja mjesta i uloge vojske u hrvatskom društvu. To i više, jer joj je autor Ozren Žunec, ime poznato u hrvatskoj javnosti po sociološkim raščlambama ratnih i vojnih tema, čije su teze dovodile

urednike časopisa u kojima su objavljene da se od njih ograđuju, a stručnu javnost i pojedine državne dužnosnike da na njih reagiraju.

Ozren Žunec je redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na predmetima Povijesni uvod u sociologiju, Sociologija znanja i znanosti te Sociologije vojske i rata. Studijski boravci u inozemstvu, gdje je izučavao sociologiju vojske i rata te obnašanje dužnosti stožernog časnika Zapovjedništva obrane grada Zagreba za vrijeme rata, motivirali su ga da znanstveno pristupi problemima vojske i rata. Tako je nastala i knjiga *Rat i društvo* – ogledi iz sociologije vojske i rata, koja predstavlja zbirku objavljenih tekstova na temu civilno-vojnih odnosa, vojske i rata.

Knjiga ima sedam poglavlja, odnosno zasebnih tekstova, nastalih različitim povodima i u različito vrijeme. Prva dva priloga bave se povijesno-teorijskim određenjem rata i vojske. Druga tri članka odnose se na različite aspekte rata u Hrvatskoj, a u posljednja dva teksta problematizira se mogućnost državnog udara u Hrvatskoj i poslijeratna situacija u Bosni i Hercegovini. Bitno je istaći da se u obradi svih tema autor služi kombiniranjem sociološkog i politološkog pristupa u cilju što boljeg objašnjenja pojava i procesa o kojima piše.

Članak "Pruski generalštab i počeci sociologije" iako je napisan 1996. godine, uvodni je tekst knjige, koji problematizira odnos sociologije prema ratu. Kako ističe autor, pruski generali, suočeni s porazom vlastite vojske u napoleonskim ratovima, uzrok poraza pronalaze u strukturnim razlikama u društvenoj organizaciji sukobljenih strana, a ne u vojničkim pogreškama. Osnovna teza autora je: "Vojni čimbenici nisu dakle samostalni i pokazuju se većinom kao izvedenice političkih i socijalnih uvjeta u kojima je rat vođen. Razlike u vojnoj uspješnosti Francuske i koalicije, Scharnhorst tumači

raščlambom političkih i socijalnih razlika društva, a ne u od toga izvedenoj raščlambi samih vojnih operacija. Promjene u vođenju rata i u načinu ratovanja proizlaze dakle prvenstveno iz političkih i socijalnih promjena." Moglo bi se zaključiti, a to autor i sugerira da se korigira datum početka moderne sociologije i da se poveže "... s pruskim Generalštabom i skupinom reformističkih generala iz razdoblja francuskih revolucionarnih i napoleonskih ratova." Ako se takva teza i prihvati, očito je da generali to nisu učinili kao svjesni znanstvenici, već iz nužde da bi opravdali vojni poraz i izbjegli društvenu odgovornost.

U poglavlju "Vojska i demokracija" autor objašnjava položaj vojske u društvu, koji je specifičan, a u određenim uvjetima i problematičan. Iznoseći brojne argumente, zalaže se za profesionalnu i učinkovitu vojsku koja će biti pod civilnim nadzorom, bez mogućnosti ugrožavanja demokracije. Posebno je zanimljiva autora raščlamba stanja u Hrvatskoj vojsci 1993. godine, kada je ovaj tekst nastao. Ukazujući da je nužna javna rasprava o uređivanju položaja i uloge vojske u društvu, Žunec upozorava kako se u Hrvatskoj: "civilni nadzor nad vojskom ne ostvaruje izgradnjom institucija koje bi pripremale i omogućavale primjenu zapadnog modela, nego politizacijom vojske." Na to su utjecali, kako ističe, ratni uvjeti u kojima se razvija profil "rodoljubnog vojnika", a ne profesionalnog, kakvog pretpostavlja zapadni model. Iako je u formalno-pravnom pogledu djelomično ostvaren zapadni model političkog nadzora vojske, on se u praksi "... ostvaruje ponajprije sredstvima strategije politizacije vojske i da Hrvatska vojska prolazi kroz transformacijske procese kojima postaje klijent vladajuće stranke." Na kraju, politizaciju vojske smatra prijetnjom demokraciji i početkom latentne militarizacije društva.

Treći tekst – "Hrvatska u sukobu niskog intenziteta", napisan je u razdoblju veljača - svibanj 1994. godine i hipotetički je scenarij oslobađanja tadašnjih UNPA zona. Pod nazivom "Operacija PINOCCHIO" prikazan je hipotetički model napadne operacije strateškog značaja u kojoj su navedeni minimalni i nužni uvjeti za uspjeh vojne operacije i njezine maksimalne mogućnosti kao i realni rizici njezinog izvođenja. U zamišljenoj operaciji postavljen je radikalni vojni cilj razbijanja, uništenja i zarobljavanja glavnih grupacija protivničkih snaga te politički cilj rušenja političkog i društvenog sustava "Republike Srpske Krajine" i integraciju toga prostora u politički i društveni sustav Republike Hrvatske. U vrlo iscrpnoj raščlambi operacije, autor je, koristeći u ratu stečeno vojno iskustvo, kaoiskusni vojni strateg, ali i vrsni sociolog, prezentirao zanimljive političke, međunarodno-političke, geostrateške, vojne i sociološke prosudbe. Iz sadašnje povijesne perspektive, može se pretpostaviti da su prosudbe sadržane u obradi "Operacije PINOCCHIO" mogle na hrvatskoj strani pokrenuti ozbiljna razmišljanja o kasnije izvedenim vojnim operacijama Bljesak i Oluja, dok za srpsku stranu očito nisu predstavljale realno upozorenje.

Poglavlje "Okučanski zaključci", nastalo u lipnju 1995. godine, dakle, između operacija Bljesak i Oluja, predstavlja dijagnozu stanja i svojevrsno je predviđanje događaja. Dijagnoza jest ta da je došlo do promjene odnosa snaga te da protivnik u konačnici gubi rat, ali mu ga je preskupo prekinuti. Ipak će, kako ističe Žunec to morati učiniti jer se objektivni promatrač "... ne može otresti dojma da je došlo do bitno novog odnosa snaga u ratu i da je počela njegova nova faza: ono što se u Zapadnoj Slavoniji pokazalo kao lokalni događaj i u ograničenim razmjerima, ima izgleda da postane obrazac za niz operacija koje vode prema okončanju rata i

definitivnom srpskom porazu." To se ne odnosi samo na Hrvatsku, nego i na Bosnu i Hercegovinu. Predviđanje, i to točno, jest to da će se pobunjeni Srbi iseljavati s područja u kojima će njihova vojska gubiti. On prognozira: "... može se opravdano pretpostaviti da će njihova politička pozicija i dalje biti intransigentna i ekskluzivistička, na što ih sama logika "Velike Srbije" navodi i od čega ne mogu pobjeći: ako i kada počnu operacije za oslobađanje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, posljedice te logike bit će da će se srpsko stanovništvo masovno povlačiti, kao što se dogodilo u Zapadnoj Slavoniji: svaki vojni poraz pratit će odlazak Srba u područja koja su ostala pod njihovom kontrolom..." U ovom tekstu, autor za predviđanje vojnog ishoda rata koristi vojno znanje analizirajući vojne potencijale i prethodne vojne operacije, dok se u predviđanju društvenog ishoda rata služi sociološkim metodama.

Šesto poglavlje, "Državni udar u Hrvatskoj: model i vjerojatnost uspjeha", autor počinje pitanjem: je li u Hrvatskoj moguća diktatura uz intervenciju Hrvatske vojske i bi li takvo stanje naišlo na potporu stanovništva? Odgovor na to pitanje iskazan je na dvije međusobno povezane razine: vojno-političkoj i sociološkoj. Na vojno-političkoj razini Žunec precizno analizira resurse, uvjete i metode potrebne za izvođenje udara. Pesimistički zaključak o hrvatskoj situaciji s kraja 1996. i početka 1997. godine kada je tekst nastao, izrečen je u obliku pitanja: "Nije li umjesto priprema za jednokratni udar na djelu zapravo trajajući, rastući 'puzeći' udar?" Kao odgovor, uzimajući u obzir ovlasti Predsjednika Republike, položaj i sustav Hrvatske vojske i nadzor HDZ-a nad tijelima represije, smatra da državni udar nije ni potreban. Sociološka razina usmjerena je na interpretaciju podataka iz istraživanja o vrijednostima u Hrvatskoj, gdje se pokazalo kako više od 80% ispitanika ima vi-

soko i vrlo visoko povjerenje u Hrvatsku vojsku. Od svih društvenih institucija vojska je daleko na prvom mjestu, ispred policije i crkve. Zanimljivo je da posljednje mjesto zauzimaju sindikati ispred tiska i političkih stranaka. Predstavljaju li takve vrijednosne orijentacije građana plodno tlo za izvođenje državnog udara kojeg bi prihvatila većina stanovnika? Raščlambom podataka iz istraživanja, autor zaključuje da tome nije tako. Rezultati pokazuju da su građani Hrvatske skloniji demokraciji nego diktaturi, da su protivnici diktature politički obrazovaniji i potencijalno aktivniji od njezinih pobornika, te da visoko povjerenje u Hrvatsku vojsku (kao rezultat uloge u obrani) nije bezuvjetno i brzo bi nestajalo kada bi vojska uređovala u unutarnjim stvarima zemlje. To svakako ne umanjuje praktične rezultate koje može polučiti "puzajući udar".

Sedmo, zaključno poglavlje knjige, "Socijalne ratne štete u Bosni i Hercegovini: zašto je narod ponovo izabrao patnju", najambicioznije je i sociološki najzaokruženije. Žunec opisuje razmjere katastrofe koja se dogodila u Bosni i Hercegovini i iscrpno evidentirajući ljudske gubitke i materijalne štete ukazuje na socijalnu katastrofu koju je prouzrokovao rat. Nakon toga pita se kako je moguće da se nakon tragedije koju su preživjeli ljudi u Bosni i Hercegovini ponovo opredjeljuju za politike koje su ih gurnule u rat, glasujući tako za stanje mira koje ovisi o nazočnosti velikih vojnih snaga međunarodne zajednice. Žunec objašnjenje za to nalazi u dva socijalna sloja u bosansko-hercegovačkom društvu: u oligarhijama pojedinih etničkih zajednica i u samom stanovništvu čiji su kolektivni stavovi i materijalni interesi takvi da podražavaju vlastite oligarhije i njihovu vlast. "Podrška nacionalnim oligarhijama koju je stanovništvo izabralo na izborima nije iracionalna, nego je posljedica racionalnog uvida i proračuna profitabilnosti

ove opcije u postojećoj situaciji." Kako ističe Nenad Fanuko u nadahnutom predgovoru knjige, "...Teorijski okvir za objašnjenje te pojave autor nalazi u Županovljevoj teoriji o egalitarnom sindromu i masovnoj bazi etatizma – sigurno najvitalnijoj teoriji u našoj sociologiji. Slično kao što je u socijalizmu postojao savez između birokracije i radništva (koji je bio zasnovan na obostranim materijalnim interesima), tako Žunec drži kako postoji masovna baza naravnog stanja i saveza između nacionalnih oligarhija i napaćenog stanovništva u Bosni i Hercegovini."

Uočivši mogućnost da se nakon demokratskih promjena 1990. godine slobodno raspravlja i o vojsci, te da zbog ratnih događanja rat i vojska privlače veliku pozornost javnosti, Žunec se počeo znanstveno baviti ovim fenomenima. Objavljujući svoje znanstvene priloge o civilno-vojnim odnosima, vojsci i ratu u znanstvenim časopisima, Žunec je prvi u našim uvjetima utemeljio sociologiju vojske kao znanstvenu disciplinu i tako nas uvrstio u red zemalja u kojima je to učinjeno davno prije. Uz sve pohvale, autoru bi se moglo prigovoriti da u knjizi nedostaje poglavlje koje bi sadržavalo osnove sociologije vojske i pregled njezinog razvoja, a koje bi omogućilo još bolje razumijevanje obrađenih tema. No, za očekivati je da će autor to nadoknaditi u budućim radovima.

Promatrajući u cjelini knjigu *Rat i društvo – ogledi iz sociologije vojske i rata*, može se zaključiti da je ona nezaobilazna u razumijevanju suvremenih sigurnosnih procesa, civilno-vojnih odnosa i ratnih događanja u Hrvatskoj. Zbog toga knjiga neće biti korisna i potrebna samo sociolozima, nego i svima onima koji se na bilo koji način bave pitanjima vojske, obrane i nacionalne sigurnosti.

Siniša Tatalović